

پژوهش کیفی: رهیافتی نو در مطالعات مدیریت

دکتر حسین خنیفر*

نفیسه زروندی**

چکیده

برای کندوکاو در باره پدیده‌های مربوط به سازمان و مسائل مدیریت، پژوهشگر به انتخاب روش تحقیق می‌پردازد. در دهه‌های اخیر رویکرد کمی در قلمروی پژوهش‌های مدیریتی تسلط داشته است. اما از آنجایی که تمام پدیده‌های سازمان و مدیریت، به ویژه پدیده‌هایی را که با رفتار انسانی سروکار دارند، نمی‌توان به شیوه کاملاً عینی مورد مشاهده قرار داد و نیز، کنترل متغیرهای ناخواسته در باره این پدیده‌ها بسیار دشوار است، محققان، پژوهش‌های کیفی را نیز مورد توجه قرار داده‌اند. در این مقاله ضمن بررسی ویژگی‌های کلی هر یک از روش‌های تحقیق، به دنبال تبیین اهمیت تحقیق کیفی در مسائل سازمانی و مدیریتی می‌باشیم.

واژگان کلیدی

روش تحقیق، رویکرد کمی، رویکرد کیفی، پژوهش‌های مدیریتی

Email: hkhanifar@yahoo.com

Email: nafisehzarvandi@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۸۸/۱۰/۰۴

* دانشیار دانشگاه تهران

** کارشناس ارشد مدیریت دانشگاه تهران

تاریخ ارسال: ۸۸/۰۷/۰۹

فصلنامه راهبرد / سال نوزدهم / شماره ۵۴ / بهار ۱۳۸۹ / صص ۲۴۳-۲۵۶

مقدمه

انسان از دیرباز برای شناخت پدیده‌های تشکیل‌دهنده دنیای پیرامون خود تلاش نموده و به مرور زمان توانسته تلاش‌های خود را با تکیه بر اصولی مشترک، به روش‌هایی تبدیل کند که محصول آن علمی است که امروزه از آن بهره‌مندیم و البته روز به روز در حال گسترش و دگرگونی است. (Sinuff, et al, 2007, pp.104-105) این روش‌ها به نوبه خود مورد نقد و بررسی قرار گرفته و نقاط قوت و ضعف آنها به طور دقیق ارزیابی شده است. به طوری که امروزه روش‌های تحقیق علمی، ابزار شناخت مطمئنی برای بسیاری از دانشمندان محسوب می‌شوند و این مسئله در سالیان اخیر ابعاد نظر خاصی به پژوهش‌های کیفی داشته است. (Shaker & Lance, 2009, p. 1059) به هر حال مجموعه این روش‌ها را امروزه به چند دسته کلی تقسیم می‌کنند:

الف) روش‌هایی که تکیه بر فلسفه پوزیتیویسمی دارند و به آنها روش‌های کمی می‌گویند و از طریق فاصله انداختن میان موضوع شناخت و فاعل شناسایی می‌کوشد تا به شناختی عینی از واقعیت دست یابد. دانشمندان با به کارگیری این قبیل روش‌ها به دنبال یافتن پاسخ سؤالاتی از این قبیل

هستند: دانستن چه چیزی مورد نیاز است؟ چه روشی برای تولید این دانش باید به کار گرفته شود؟ چه روش اندازه‌گیری مورد نیاز است؟ چگونه می‌توان از اثر سایر عناصر در تحقیق جلوگیری کرد تا اثر واقعی متغیر مورد پژوهش قابل مطالعه علمی باشد؟

ب) روش‌هایی که به پدیده‌ها نگاه کل‌نگر و جامع دارند و معتقدند دنبال کردن این روش، راهی است برای کسب آگاهی از طریق کشف معانی پدیده‌ها (عابدی، ۱۳۸۵، صص ۶۳ - ۶۲).

در این مقاله ضمن بررسی ویژگی‌های کلی هر یک از این روش‌ها، به دنبال تبیین اهمیت تحقیق کیفی در مسائل سازمانی و مدیریتی می‌باشیم.

۱- بیان مسئله

امروزه تحقیق و پژوهش در عرصه‌های مختلف از اهمیت زیادی برخوردار است. مباحث علمی بیان می‌کند که محققان باید دارای انگیزه بوده و متعهد شوند تا سهم بیشتری در تحقیقات علمی از خود نشان دهند. (Shaker & Lance, 2009, p. 1059) دانشمندان در حوزه‌های مختلف دریافته‌اند که باید با محققان در ایده‌های مختلف، سهمیم شده و در بخش‌های مختلفی مانند رفتار سازمانی، بازاریابی و استراتژی

مشارکت نمایند. (Handfield & Melnyk, 1998, p. 321)

امروزه همه ما نیازمند آن هستیم که با زبان تئوری با یکدیگر ارتباط برقرار کنیم. زبان تئوری نیز باید مبنای علمی داشته باشد. در این راستا اظهارات علمی باید به وسیله افراد مختلف، مورد آزمایش قرار گیرد. اگر این اظهارات به وسیله محققان، به شواهد مشخصی دست پیدا نکند، در آن صورت شواهد مربوط به علمی بودن اظهارات مورد تأیید قرار نمی‌گیرد. (Piccinini, et al, 2003, p. 597)

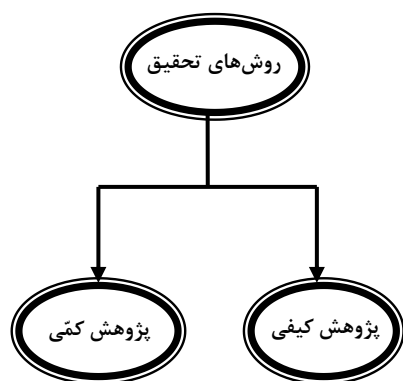
بنابراین انتخاب روش تحقیق و تأکید بر علمی بودن آن دارای اهمیت زیادی است. همان گونه که مطرح شد، دو نوع اصلی پژوهش در علوم رفتاری به کار رفته است: پژوهش کمی^۱ و پژوهش کیفی^۲. پژوهش کمی مبتنی بر پارادایم اثبات‌گرایی است که به دنبال ارائه تبیین‌هایی مبتنی بر قوانین جهانشمول و هدف اصلی آن اندازه‌گیری عینی دنیای اجتماعی، آزمودن فرضیه‌ها و پیش‌بینی و کنترل رفتار انسان است. در مقابل، پارادایم کیفی ریشه در رویکرد پدیدارشناسی داشته، و فردنگر و ماهیتاً طبیعت‌گراست و هدف اصلی‌اش درک حیات

اجتماعی و معنایی است که افراد به زندگی روزمره خود می‌دهند. (صدوقی، ۱۳۸۶، ص ۴)

به گمان برخی محققان، مدعیان نادرستی روش کمی و جایگزینی روش کیفی بر سه فرض اساسی تکیه کرده‌اند. فرض اول اینکه روش‌های کمی و کیفی در مقابل یکدیگر قرار گرفته‌اند. فرض دوم این است که روش‌های کیفی در پژوهش جایگاه برتری از روش‌های کمی دارند. و فرض سوم اینکه برای حل مسائل پیچیده علوم انسانی فقط باید از روش‌های کیفی استفاده کرد. (عریضی سامانی، ۱۳۸۶، ص ۳)

پژوهشگری که روش‌های تحقیق کمی را برمی‌گزیند، مفروضه‌اش این است که می‌توان در باره پدیده‌های مورد مطالعه به طور عینی به شناخت لازم دست یافت. وانگهی، در این دیدگاه، مفروضه دیگر پژوهشگر آن است که با صورت‌بندی فرضی یا سؤال‌های تحقیق و استفاده از روش‌های تحقیق توصیفی و یا آزمایشی در شرایط کنترل‌شده می‌توان به شناخت لازم درباره پدیده‌های مورد مطالعه نایل آمد. اما باید توجه داشت که تمام پدیده‌های سازمان و مدیریت، به ویژه پدیده‌هایی را که با رفتار انسانی سر و کار دارند، نمی‌توان به شیوه کاملاً عینی مورد

1. Quantitative Research
2. Qualitative Research

شکل (۱) - انواع روش‌های تحقیق

پژوهش کیفی فرایندی است از تحقیق که داده‌ها را از زمینه‌ای که رویدادها در آن رخ می‌دهند، استخراج و تلاش می‌کند. این رویدادها را از طریق فرایندی که در آن جاسازی شده‌اند و دیدگاه‌های شرکت‌کنندگان در آنها وصف و از ابزار استنتاج برای ایجاد تبیین‌های ممکن، بر اساس پدیده مشاهده شده استفاده نماید. به عبارت دیگر، پژوهش کیفی مستلزم جمع‌آوری نظام‌مند، سازماندهی و تفسیر مطالبی است که حاصل مصاحبه‌ها و مشاهده‌ها هستند و برای بررسی معانی نهفته در پدیده‌های روان‌شناختی و اجتماعی، به صورتی که انسان‌ها در موقعیت طبیعی تجربه می‌کنند، استفاده می‌شود. در مقابل، پژوهش کمی عبارت است از کوشش مستمر، سازمان یافته و عینی برای بررسی و آزمایش علوم بشری، تولید دانش جدید و ارتقای

مشاهده قرار داد. وانگهی، کنترل متغیرهای ناخواسته در باره این پدیده‌ها بسیار دشوار است. (بازرگان هرندی، ۱۳۸۷، ص ۲۰)

۲- پژوهش کیفی چیست؟

پژوهش کیفی روش منظم برای توصیف اجزای شرایط و ویژگی‌هایی در باره پدیده‌های انسانی است که قابل تبدیل به کمیت نیستند. به عبارتی دیگر پژوهش کیفی، جمع‌آوری، تحلیل و تفسیر داده‌های غنی و روایت‌گونه است، به منظور درک عمیق مفاهیم و پدیده‌هایی که به دلیل وجود عامل انسانی در آنها پیچیدگی زیادی دارند. این پژوهش‌ها که مبتنی بر فلسفه پدیدار شناختی بوده و در جایگاه طبیعی خود با افراد واقعی (و نه در محیط تجربی) درباره افرادی تحت کنترل انجام می‌شود، پژوهش کیفی نامیده می‌شود. ولی تحقیق کمی با داده‌هایی از اندازه‌گیری متغیرهایی سر و کار دارد که به آسانی قابل بیان به عدد و رقم بوده و به جهت قابلیت تعمیم در ابعاد جمعیتی بالا به وسیله تکنیک‌های آماری، قابل ارائه و نمایش هستند. این پژوهش‌ها مبتنی بر دیدگاه عینیت‌گرایی و پوزیتیویسم می‌باشد. (شمس معطر، ۱۳۸۸، ص ۷)

تعریف آن ارائه شده است که با رویکرد کیفی
بناشده، تطبیق نمی‌کند. (Caelli, et al,

2003, p.3)

اما محققان معتقدند که پژوهش کیفی،
یک نوع تحقیق و بررسی است که به دنبال
توصیف و مشخص کردن اعمال انسان‌ها، به
همان صورت که در زندگی آنها آشکار شده
است، می‌باشد. (Polkinghorne, 2005, p.137)
انجام تحقیق، به ویژه تحقیقات
کیفی، نیازمند مجموعه‌ای از مهارت‌ها و
درگیر شدن در برخی چالش‌های خاص
می‌باشد، زیرا طبیعت این گونه تحقیقات،
چنین است. (Bowen, 2005, p. 208)
پژوهش کیفی زمینه تشریحی و تحلیلی بین
رشته‌ای از تحقیقات است. پژوهشگر کیفی
غالباً از روندهای تجزیه و تحلیل غیر آماری
برای ایجاد اطلاعات از داده‌های جمع‌آوری
شده که لحظات عادی پیچیده و مفاهیم را در
سطح افراد توصیف می‌نماید، استفاده
می‌کند. مقدمات این رشته، از زمانی که
مردم کنجکاو، سؤال‌های تحلیلی را در مورد
پدیده‌های اجتماعی مطرح کرده‌اند، به وجود
آمده است، اما دانشمندان علوم اجتماعی در
قرن گذشته تحقیقات کیفی را در مسیر
نظام‌مند و غیر قابل انعطاف کاوش پدیده‌های
اجتماعی در قرائن، بسط داده‌اند. هدف

سطح آگاهی علمی بشر در پرتوکار پژوهشی.
(صدوقی، ۱۳۸۷، ص ۵۶)

تحقیق کیفی، سؤالاتی را مطرح می‌کند
تا مفهوم ابعاد و تجربیات مختلف زندگی
انسان‌ها و محیط اجتماعی آنها بهتر درک
شود. (Fossey, 2002, p. 717) به عنوان
مثال، ما نه تنها سؤال می‌کنیم که «چه
اتفاقی می‌افتد؟» بلکه این پرسش را هم
مطرح می‌کنیم که «مردم چه چیزی را
تجربه می‌کنند؟» و اینکه «چرا مردم این
کار را انجام می‌دهند؟» و «چرا آنها آنچه را
که مورد انتظار و خواسته آنها می‌باشد، انجام
نمی‌دهند؟» این سؤالات، فرصت‌هایی را
برای درک بهتر تحقیق کیفی، فراهم
می‌سازد. (Sinuff, et al, 2007, pp.104-
105)

تحقیق کیفی، رویدادها و تجربیاتی را
که در یک زمینه وجود دارد، با
چشم انداز تجربیات فردی مربوط به آن
پدیده مورد بررسی قرار می‌دهد.
(Thompson & Walker, 1998, p.65) به
نظر می‌رسد که روش‌های کیفی، برای
تحقیقاتی که مبتنی بر نگرش سودمندی و
کیفیت جهان پیرامون است، مناسب می‌باشد.
(Waysman & Savaya, 1997, p.227) در
ادبیات تحقیق کیفی، واژه‌های مختلفی برای

پژوهش کیفی درک مفهوم پدیده‌های اجتماعی، در جایگاه طبیعی‌شان، به ویژه برای مردم و مؤسساتی که با آنها درگیرند، می‌باشد. (میر مالک و دیگران، ۱۳۸۵، ص ۱) تحقیق کیفی، شبیه کامل کردن یک تصویر از طریق کنار هم گذاشتن قطعات جدا شده آن است. در این روش پژوهشگر قطعات تصویری را که قبلاً می‌شناخته، دوباره کنار هم قرار نمی‌دهد، بلکه مشغول ساختن تصویری می‌شود که قسمت‌هایی از آن را به صورت داده‌ها جمع آوری نموده و مورد آزمایش قرار داده است. محقق در این روش تحقیقی پاره‌ای از اطلاعات را جمع‌آوری می‌کند که راهنمای مرزهای یک مفهوم جدید باشند. (عابدی، ۱۳۸۵، ص ۶۰)

تفاوت‌های بنیادین پژوهش‌های کمی و کیفی باعث شده‌اند که پژوهشگران کیفی به معیارهای ارزیابی پژوهشگران کمی معترض باشند و آنها را رد کنند. در سطحی عمیق‌تر باید بگوییم که پژوهش کیفی فرصت‌هایی را برای گسترش دامنه پژوهش روان‌شناختی به قلمروهایی که قابل کمی‌سازی نیستند، فراهم می‌آورد. (صدوقی، ۱۳۸۷، ص ۵۶)

۳- تاریخچه پژوهش کیفی

روش‌های ترکیبی در تحقیق، شامل رویکردهای کیفی و کمی، دارای پیشینه و

تاریخی طولانی در اصول مدیریت می‌باشند. (Modell, 2009, p.208) روش کیفی یا تفسیری یا توصیفی یا ژرف نگر با وجود قدمت تاریخی‌اش پس از سال‌ها خاموشی در دو دهه اخیر در علوم اجتماعی و علوم رفتاری از اقبال خوبی برخوردار شده است. این روش با فرضیه ساختارمند آغاز نشده، یعنی فرضیه‌آزمایی از اصول آن نیست. همچنین آزمایش تستی را دنبال نمی‌کند و قصد اجرای نظریه‌ای را نداشته، بلکه بعد از جمع‌آوری اطلاعات، در تحلیل‌ها از نظریه‌ها استفاده می‌کند. اعداد در آن نقش ویژه‌ای ندارند و در مقابل تفسیر و تحلیل عمیق داده‌ها نقش مهمی را ایفا می‌کنند. در صورت خوب انجام یافتن یک تحقیق به روش کیفی، آن تحقیق می‌تواند به تبیین نظریه‌ای جدید منتهی شود. (منادی، ۱۳۸۵، ص ۸۰)

استفاده از روش کیفی قدمتی تاریخی دارد، ولی شاید در رویکرد جدید علمی و در حوزه علوم اجتماعی بتوان کارهای مارسل موس (بنیانگذار مردم‌شناسی) را آغازگر استفاده از این روش دانست. موس در ابتدای قرن گذشته با نگارش کتاب راهنمای مردم‌نگاری، سنگ بنای روش کیفی با شیوه‌های علمی امروزی را پایه‌ریزی کرد. وی در این کتاب به تفصیل روش‌های مشاهده و

داشته‌اند. (Lemak, p.1309) و متون دانشگاه‌های مدیریتی در دوره معاصر، از مدیریت علمی^۳ به سمت علوم مدیریت^۴ پیشرفت کرده‌اند. (Dipadova, 1996, p.60) از سوی دیگر، فاصله بین مطالعات دانشگاهی و فعالیت‌های مدیران در حال افزایش است. (Lemak, p.1309) از این رو محققان سازمانی، روش‌های مختلف تحقیق در این زمینه را مورد توجه قرار داده‌اند. (Paul, et al, 2004, p.1) بسیاری از آنها بر اهمیت پژوهش‌های کمی تأکید کرده و نقش آمار و اعداد را مهم جلوه می‌دهند. اما مفروضه‌های زیربنایی استفاده از روش‌های تحقیق کمی معمولاً در پژوهش‌های مدیریتی صدق نمی‌کنند. برای مثال، یکی از صاحب‌نظران مشکلات این روش‌ها را در بررسی‌های مربوط به نژاد و قومیت در پژوهش‌های سازمان و مدیریت مورد نظر قرار داده است. بدین جهت است که فقط با استفاده از روش‌های تحقیق کمی به تنهایی نمی‌توان به واقعیت پدیده‌های مرتبط با سازمان و مدیریت دست یافت. شاید از این رو باشد که برخی اوقات مدیران بیان می‌کنند که یافته‌های پژوهشی منعکس شده

تحقیق در امور هم‌چون: جغرافیای انسانی، سازمان اجتماعی، تکنیک، اقتصاد، حقوق، مذهب، علم، زبان، آداب و هنجارهای جمعی را مورد بررسی قرار داد. تا اوایل نیمه دوم قرن بستم، بیشترین تحقیقات علوم اجتماعی و علوم رفتاری در کشورهای غربی با روش کمی صورت می‌گرفت. برای مثال، نزدیک به ۹۰ درصد گزارش‌های منتشر شده در مجله‌های جامعه‌شناسی آمریکا مبتنی بر تحقیق کمی و بررسی‌های آماری بودند. اما نزدیک به سه دهه است که روش کیفی در اکثر پژوهش‌ها در اروپا از استقبال بیشتری برخوردار شده است. این در حالی است که در این سه دهه، ما شاهد پیشرفت‌های بسیار زیادی در حوزه‌های آمار و کامپیوتر بوده‌ایم. (منادی، ۱۳۸۵، صص ۸۲ - ۸۱)

۴- اهمیت پژوهش‌های کیفی در مدیریت

مباحث مربوط به سازمان و مدیریت یکی از زمینه‌هایی است که توجه بسیاری از محققان را برای انجام پژوهش به خود جلب نموده و چالش‌های فراوانی را برای آنها به وجود آورده است. زیرا از یک سو همان‌طور که مراکز علمی رشد سریعی در تولید دانش دارند، سازمان‌ها و فعالیت‌های مدیریتی نیز پیشرفت بسیار سریعی در عرصه‌های مختلف

در مطالعات مدیریت کمتر به مسائل آنان پاسخ می‌دهد. (بازرگان هرندی، ۱۳۸۷، ص ۲۱) بنابراین ضرورت دارد که برای پی بردن به مسائل مدیریت و درک واقعیت عناصر تشکیل دهنده آن از روش‌های تحقیق کیفی استفاده شود.

یکی از موضوعات سازمانی که ضرورت توجه به تحقیقات کیفی را نشان می‌دهد، منابع انسانی^۵ است.

طراحی و عملکرد سیستم‌هایی مانند منابع انسانی، به امور مربوط به سازماندهی در سازمان مربوط می‌شود و اینکه پرسنل، چگونه کار کنند و استخدام شوند، مورد بررسی قرار می‌گیرد. (Willmott, 1995, p.33) و نظریه‌هایی که در این حوزه مطرح می‌شود، بر افراد و سازمان‌ها، اثر می‌گذارند. (Storberg & Chermack, 2007, p.499)

برای بررسی و تحقیق در این زمینه، نمی‌توان، تنها از روش‌های تحقیق کمی استفاده نمود، زیرا توسعه منابع انسانی^۶ (HRD) با عملکرد همراه است و محققان در این زمینه، تلاش می‌کنند تا دریابند که چگونه می‌توان درک عمیق‌تری از چیستی و چرایی رفتارهای این حوزه ارائه دهند. (Lynham, 2000, p.159)

محققان حوزه منابع انسانی نیز تئوری‌های جدید و چارچوب‌های مفهومی بیان نموده‌اند که دامنه وسیعی از مفاهیم این حوزه را در بر می‌گیرد. (Torraco, 2004, p.172) و در پژوهش‌هایی که انجام می‌شود، باید این مفاهیم مورد توجه قرار گیرد. این حوزه، همواره با انسان‌ها و روحیات آنها در ارتباط است و از آنجا که انسان موجودی اجتماعی است و در مواقع مختلف، واکنش‌های متفاوتی از خود بروز می‌دهد، بنابراین مدیران باید با نگاهی همه جانبه و بررسی ابعاد مختلف شخصیت او، منابع انسانی را مدیریت نمایند.

مثال دیگری که بیانگر اهمیت پژوهش‌های کیفی می‌باشد، این است که وقتی پژوهشگری بخواهد مسائل مرتبط با مدیریت آموزش عالی را شناسایی کند و تحلیل نماید، اگر به استفاده از روش‌های تحقیق کمی اکتفا کند، فقط جنبه‌های قابل مشاهده و اندازه‌پذیر مدیریت را نمایان می‌کند و تحلیل می‌نماید. در این صورت، جنبه‌های غیر کمی نادیده گرفته شده (بازرگان هرندی، ۱۳۸۷، ص ۲۲) و نمی‌توان آن را به عنوان یک پژوهش کامل در نظر گرفت. همه اینها بیانگر ضرورت توجه به تحقیقات کیفی در مدیریت می‌باشد، زیرا

5. Human Resource
6. Human Resource Development

فرضیه‌ها نمی‌پردازد؛ بلکه اثرات نتایج حاصل از آن را به جامعه در مقاطع زمانی کوتاه و دراز مدت بررسی می‌کند. (میرمالک و دیگران، ۱۳۸۵، ص ۱)

تحقیقات کیفی با سؤالاتی مانند چرا؟ و چگونه؟ بیان می‌شود، در حالی که تحقیقات کمی با سؤالاتی نظیر چه مقدار؟ چه تعداد؟ و چه مواقعی؟ مرتبط می‌باشد. (Coleman & Oconnor, 2007, p.655)

اما پژوهش کیفی، قصد تعمق در یک کلاف پیچیده روابط علیتی را درباره انسان دارد، از آن نظر که آدمی یک موجود ناشناخته دارای جوانب پیچیده و مراتب مکتوم و لایه‌های پنهان است، نه از آن دیدگاه که یک توده بیوشیمیایی است که بر روان و مدنیت او هم اثرگذار است. از این رو ممکن است دانشی که تولید می‌کند، جنبه‌های غیر قابل سنجش و عقلانی (تجربه پذیر در شرایطی خاص) را در نظر بگیرد.

استقرای پژوهش کیفی، توجیه یک سطح از علل و عوامل را درباره یک پدیده انسانی در بر می‌گیرد که سلسله مشخصی را شامل می‌شود. بر خلاف آن، پژوهش کمی قصد تعمق بر تأثیر عامل انسانی را ندارد، بلکه تأثیر یک یا چند عامل مشخص و بیرونی را بر یک پدیده انسانی قابل سنجش

دقیق شدن در جوانبی همچون درد و رنج انسان، لذت، عواطف و نگرش یک انسان نسبت به کیفیاتی این چنین و... از پژوهش کمی بر نمی‌آید، چون ابزار مطمئنی برای تعمق در اینها نداریم. عوامل انسانی متعدد تأثیرگذار بر تصمیم‌گیری فرد، شامل درک و احساس فرد، اعتماد فرد و... نیز سازه‌های متعدد تشکیل دهنده کیفیت زندگی فرد و عوامل مؤثر بر یادگیری فرد می‌باشد. (شمس معطر، ۱۳۸۸، ص ۷)

۵- تفاوت‌های موجود در پژوهش‌های کمی و کیفی

محققان درباره ارزش واقعی تحقیقات کمی و کیفی، با یکدیگر به بحث می‌پردازند (Hoepfl, 1997, p.47) و تفاوت‌های میان آنها را مورد بررسی قرار می‌دهند.

پژوهش کیفی اغلب با پژوهش کمی در تضاد قرار می‌گیرد. پژوهش کمی، همان گونه که از نام آن برمی‌آید، به تعیین کمیت، یا شمارش پدیده‌هایی، تحت شرایط گوناگون مربوط می‌شود، همچنین فرضیه‌های تعریف شده در مورد علیت یا رابطه را براساس پژوهش کیفی که اغلب با پژوهش‌های کمی از نوع تحلیلی اشتباه می‌شود، به تأثیر نتایج بررسی‌های کمی جامعه می‌پردازد. به عبارت دیگر با ارزیابی اعداد و ارقام به ردّ یا تأیید

مورد کاوش قرار می‌دهد و استقراء آن مشتمل بر یک رابطه علیت خطی و ساده در ابعادی عمومی‌تر است. قطعاً پژوهش کمی با پیش‌فرض‌هایی شروع می‌کند که قدرت و قوت خود را از تئوری‌ها و فلسفه عینیت‌گرایی وام می‌گیرد و خود از مقولات کمی به دست نمی‌آید.

در پژوهش کیفی فضای فکری حاکم، پیش‌فرض‌ها، سیر و روند از گذشته تا به حال، تعمق بر پدیده‌های انسانی، درک انسان از محیط، ذائق، نگاه‌های انسان‌های مختلف و توجیه مجموع‌هایی از پدیده‌ها در قالب یک تئوری و... موضوع قرار می‌گیرد. (شمس معطر، ۱۳۸۸، ص ۷)

تحقیقات کمی، قابلیت تعمیم را بررسی نموده و مداخله‌گرها یا متغیرهای مختلف را از طریق اعمال محدودیت‌های دقیق کنترل می‌کنند. پژوهش کیفی به درک ویژگی‌های منحصر به فرد پدیده تحت مطالعه و کمتر به تعمیم آنها به سایر مفاهیم مربوط می‌شود. پژوهشگران کیفی، نفوذ تمام متغیرهای مداخله‌گر طبیعی را پذیرفته‌اند و به جای کنترل و یا حذف آنها، تلاش کرده‌اند که نفوذ این متغیرها را درک کنند. پژوهشگران کیفی این امر را می‌پذیرند که مداخلات تحقیقاتی و در واقع خود محققین ممکن است بر

پدیده‌های تحت مطالعه تأثیر بگذارند. پژوهشگر کیفی، تأثیرات مداخله را به عنوان داده‌هایی که نیاز به بررسی دارند، در نظر می‌گیرد. (میرمالک و دیگران، ۱۳۸۵، ص ۲) در پژوهش‌های کیفی اکثر پژوهشگران موضوع‌های قابل لمس به خصوص در زندگی روزمره را انتخاب می‌کنند. همچنین نگاه ژرف آنها به شناخت موضوع اجازه می‌دهد که اولاً علت‌های اصلی وجود پدیده‌ها، واقع‌ها و رفتارهای اجتماعی را شناسایی کرده، ثانیاً در پیشنهادها به صورت تحلیل‌های کمی دست به نسخه نویسی نزده، بلکه در صورت داشتن راه حل و پیشنهاد، راه‌های منطقی داده می‌شود. (منادی، ۱۳۸۵،

ص ۹۱)

پژوهشگر کیفی می‌تواند مانند یک کارآگاه ذاتاً مستعد، روندی از شواهد را به صورتی نظام‌مند و تحلیل‌گرایانه بدون الزام‌های پژوهش کمی، که نیاز دارد تمامی سؤال‌ها پیش از گردآوری و آزمایش داده‌ها مشخص شوند، دنبال کند. از طریق ترکیب دقیق تکنیک‌های مربوطه به تحقیقات کمی و کیفی، مشاهدات می‌توانند به توصیفات، توضیحات و نظریه‌هایی که می‌توانند بعداً مورد آزمایش قرار گیرند، بسط داده شوند.

(میرمالک و دیگران، ۱۳۸۵، ص ۲)

طریق آن ارتباط برقرار می‌شود. (ضعیمی و دیگران، ۱۳۸۷، ص ۴۳)

تحلیل محتوی گسترده‌ترین روش قابل استفاده برای تحلیل پیام می‌باشد که مبتنی بر روش‌های عینی و تجربی برای انجام پژوهش اجتماعی است. تحلیل محتوی به بررسی علمی و کمی مواد و داده‌های کیفی توجه دارد. تحلیل محتوی آزمون نظام‌مند (سیستماتیک) و تکرارپذیر نمادهای ارتباطی است که طی آن، ارزش‌های عددی بر اساس قوانین معتبر اندازه‌گیری، به متن نسبت داده می‌شود. سپس با استفاده از روش‌های آماری، روابط بین آن ارزش‌ها تحلیل می‌شود. این عمل به منظور توصیف محتوی ارتباطات، استخراج نتیجه درباره معنی آن یا پی بردن به بافت و زمینه ارتباط هم در مرحله تولید و هم در مرحله مصرف صورت می‌گیرد. (زکی، ۱۳۸۵، صص ۴۹-۴۸)

فرجام

امروزه تحقیقات مدیریت به فاز کمی افتاده و کلی‌گرایی باعث غفلت از عمق پژوهش‌های رفتاری و روان‌شناختی و مدیریتی شده است. ظاهراً آمار و ارقام و مباحث (SPSS) مورد توجه محققان و پژوهشگران قرار گرفته است. اما باید به این نکته توجه داشت که مباحث مدیریتی با

به طور خلاصه، تفاوت پژوهش‌های کمی و کیفی ریشه در مبانی فلسفی متفاوت آنها دارد؛ به گونه‌ای که این تفاوت، در تمام مراحل پژوهش از جمله تعیین فرضیه‌ها، شیوه بررسی پیشینه، موقعیت یا زمینه، طرح، روش‌ها، شیوه انتخاب نمونه، ابزار جمع‌آوری اطلاعات، تحلیل داده‌ها و بالاخره، یافته‌ها خود را نمایان می‌سازد. بدیهی است که این امر نمی‌تواند در قضاوت و ارزیابی محصول نهایی پژوهش نادیده انگاشته شود. (صدوقی، ۱۳۸۷، ص ۵۶)

۶- تحلیل محتوی

یکی از روش‌های کاربردی در عرصه تحقیق و پژوهش مدیریت و سازمان، تحلیل محتوی می‌باشد. تحلیل محتوی^۷ روشی است که بر اساس آن می‌توان ویژگی‌های زبانی یک متن گفته شده یا نوشته شده را به طور واقع بینانه، عینی و منظم شناخت و نیز درباره مسائل غیر زبانی همچون ویژگی‌های فردی و اجتماعی گوینده یا نویسنده متن و نظرات و گرایش‌های وی استنتاج‌هایی نمود. منظور از متن یا محتوی، کلیه ساخت‌ها از علائم گوناگون (زبانی، موسیقایی، تصویری حتی جسمی مانند مجسمه ای) است که از

7. Content Analysis

رفتار انسان‌ها در ارتباط است و رفتار، مقوله‌ای است بسیار عمیق و نیازمند کاربرد روش‌های کیفی است، زیرا انسان‌ها در شرایط مختلف، رفتارهای متفاوتی از خود بروز می‌دهند و بررسی این رفتارها نیازمند توجه دقیق و همه جانبه می‌باشد.

بنابراین در بررسی روش‌ها باید از تحقیقات کمی به سمت کیفی حرکت کرده و ابزارهای پژوهش مانند مصاحبه، مشاهده و نیز تحلیل محتوی باید مورد استفاده قرار گیرد.

منابع فارسی

۱. بازرگان هرنیدی، عباس، (۱۳۸۷)، «روش تحقیق آمیخته: رویکردی برتر برای مطالعات مدیریت»، *دانش مدیریت*، سال ۲۱، شماره ۸۱
۲. زکی، محمد علی، (۱۳۸۵)، «بررسی تحلیل محتوی گرایش‌های پژوهشی در مجلات علمی تخصصی مدیریت»، *فصلنامه دانش مدیریت*، سال ۱۹، شماره ۷۵.
۳. شمس معطر، علیرضا، (۱۳۸۸)، «پژوهش کیفی و روایی آن»، *هفته نامه سپید*، شماره ۱۴۷.
۴. صدوقی، مجید، (۱۳۸۶)، «کنکاش در مبانی فلسفی پژوهش کمی و کیفی در علوم رفتاری»، *فصلنامه روش شناسی علوم انسانی*، سال ۱۳، شماره ۵۲.
۵. صدوقی، مجید، (۱۳۸۷)، «معیارهای ویژه ارزیابی پژوهش کیفی»، *فصلنامه روش شناسی علوم انسانی*، سال ۱۴، شماره ۵۶.

۶. ضعیفی، رضا، معصومه باقری نسامی. سیده فاطمه حق دوست اسکویی. منصوره یادآور نیکروش. (۱۳۸۷)، «تحلیل محتوی»، *فصلنامه پرستاری ایران*، دوره بیست و یکم، شماره ۵۳.
۷. عابدی، حیدر علی، (۱۳۸۵)، «تحقیقات کیفی»، *فصلنامه حوزه و دانشگاه*، سال دوازدهم.
۸. عربی سامانی، حمیدرضا، (۱۳۸۶)، «سه فرض ضمنی زیربنایی در نفی روش‌های کمی و نقد آن: درآمدی روش شناختی بر پژوهش درهم تنیده»، *فصلنامه روش شناسی علوم انسانی*، سال ۱۳، شماره ۵۲.
۹. منادی، مرتضی، (۱۳۸۵)، «روش کیفی در علوم اجتماعی و علوم رفتاری»، *فصلنامه حوزه و دانشگاه*، سال دوازدهم.
۱۰. میرمالک، سیدعباس، لیلا پرورش. شقایق تهرانی. پوریا حسینی. پانته آ رضائیان. مریم سعیدیان. (۱۳۸۵)، «پژوهش در جراحی، پژوهش کیفی»، (ترجمه و تخلص)، *نشریه جراحی ایران*، دوره ۱۴، شماره ۴.

منابع لاتین

11. Bowen. Glenn A, (2005), Preparing a Qualitative Research – Based Dissertation: Lessons Learned, *The Qualitative Report*, Vol. 10, No. 2
12. Caelli. Kate, Ray. Lynne, Mill. Judy, (2003), Clear as Mud: Toward Greater Clarity in Generic Qualitative Research, *International Journal of Qualitative Methods*, Vol. 2, No. 2.
13. Coleman. Gerry & Oconnor. Rory, (2007), Using grounded theory to

- Resource Development Quarterly*, Vol. 11, No. 2
20. Modell. Sven, (2009), In defence of triangulation: A critical realist approach to mixed methods research in management accounting, *Management Accounting Research*, Vol. 20.
  21. Paul. R. Carlile, Clayton. M. Christensen (2004), *The Cycles of Theory Building in Management Research*, School of Management, Boston University, Boston, MA 02215 and Harvard Business School, Boston, MA 02163.
  22. Piccinini. Gualtiero, Stud. Hist, Phil. Sci.34 (2003), *Epistemic Divergence and the Publicity of Scientific Methods*, Studies in History and Philosophy of Science, Department of philosophy, Washington university, Campus Box 1073.
  23. Polkinghorne. Donald E, (2005), Language and Meaning: Data Collection in Qualitative Research, *Journal of Counseling Psychology* , Vol. 52, No. 2,
  24. Shaker. A. Zahra & Lance. R. Newey, (2009), Maximizing the impact of organization science: Theory – Building at the Intersection of Disciplines and / or Fields, *Journal of Management Studies*, Vol. 46, No. 6
  25. Sinuff. Tasnim, Cook. Deborah, Giacomini. Mita, (2007), How qualitative research can contribute to understand software process improvement: A study of Irish software product companies, *Information and Software Technology*, No. 49,
  14. Dipadova, Laurie Newman (1996), Towards a Weberian management theory: lessons from Lowell Bennions neglected masterwork, *Journal of Management History*, Vol. 2, No. 1
  15. Fossey. Ellie, Harvey. Carol, McDermott. Fiona, Davidos. Larry, (2002), Understanding and evaluating qualitative research, *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, Vol. 36.
  16. Handfield. Robert. B, Melnyk, Steven. A (1998), The scientific theory – building process: a primer using the case of TQM, *Journal of Operations Management*, Vol.16.
  17. Hoepfl. Marie C, (1997), Choosing Qualitative Research: A Primer for Technology Education Researchers, *Journal of Technology Education*, Vol. 9, No. 1.
  18. Lemak, David.J, Leading students through the management theory jungle by following the path of the seminal theorists, *Management Decision*, Vol. 42, No. 10
  19. Lynham. Susan. A (2000), Theory Building in the Human Resource Development Profession, *Human*

- research in the intensive care unit, *Journal of Critical Care*, Vol. 22.
26. Storberg. Walker. Julia, Chermack. Thomas. J, (2007), Four Methods for Completing the Conceptual Development Phase of Applied Theory Building Research in HRD, *Human Resource Development Quarterly*, Vol. 18, No. 4.
27. Thompson. Cheryl Bagley, Walker. B. Lee. (1998), Basics of Research (part 12): Qualitative Research, *Air Medical Journal*, No. 17, Vol. 2
28. Torracco, Richard. J (2004), Challenges and Choices for Theoretical Research in Human Resource Development, *Human Resource Development Quarterly*, Vol. 15, No. 2.
29. Waysman. Mark, Savaya. Riki, (1997), Mixed Method Evaluation: A Case Study, *Evaluation Practice*, Vol. 18, No. 3.
30. Willmott. Hugh (1995), What has been happening in organization theory and does it matter?, *Personnel Review*, Vol. 24, No. 6.